

Základné kamene budovania SIS: Zložité historické dedičstvo, turbulentná súčasnosť

JUDr. Vladimír Mitro, generál vo výslužbe

Budovanie, riadenie a udržiavanie integrity spravodajských služieb je za každých, aj najpriaznivejších okolností mimoriadne delikátnym, a preto aj náročným procesom. Vyžaduje si to všestrannú erudíciu, viac než nadpriemernú inteligenciu, osobitný druh vytrvalosti a ešte osobitejší druh disciplinovanosti. Nepochybne mnohé z toho platí aj pre budovanie, riadenie a udržiavanie integrity aj iných štátnych orgánov. Avšak spravodajské služby, ak majú byť na jednej strane efektívne a na strane druhej si majú udržať tak profesionálnu, ako aj morálnu integritu, musia stáť na ľudoch pozoruhodných vlastností a schopností – na ľuďoch so zmyslom pre povinnosť voči štátu a jeho strategickým záujmom, so schopnosťou oddeľovať signál od šumu, so silou odolávať pokušeniu skresľovať realitu v súlade s efemérnymi politickými trendmi, s talentom vyhľadávať produktívnych a strategicky správne umiestnených informátorov v poli a riadiť interné procesy spravodajského cyklu v centrále a zároveň disciplinovane dodržiavať zásady utajenia, na ktorých stojí a padá úspech každej spravodajskej služby.

Ako som už naznačil, kreovanie spravodajskej služby, riadenie spravodajskej činnosti a budovanie efektívnej agentúrnej siete je zložité aj v dobrých časoch. Keď som prebral od prezidenta Slovenskej republiky Michala Kováča menovací dekrét historicky prvého riaditeľa Slovenskej informačnej služby, boli to časy dobré aj ťažké, ak nechcem rovno povedať zlé. Dobré preto, lebo Slovensko stálo na prahu budovania nového štátu, čo je vždy obdobím pozitívneho elánu a odhodlania. Boli to dobré časy aj preto, lebo ešte stále sme pociťovali pozitívne impulzy pádu režimu vlády jednej strany v novembri 1989 a rozpadu Sovietskeho zväzu v roku 1991. Obe tieto historické udalosti umožnili krajinám strednej a východnej Európy aktívne a do veľkej miery aj autonómne podieľať sa na zmene geopolitických pomerov na Starom kontinente. Krajiny takzvaného východného bloku nanovo definovali svoje veľké stratégie, prispôbili tomu zahraničnopolitickú orientáciu a to všetko malo enormný a po mnohých stránkach pozitívny vplyv na budovanie spravodajských služieb v podmienkach demokratického právneho štátu. Platilo to, samozrejme, aj o Slovenskej informačnej službe a z tohto pohľadu išlo naozaj o veľmi priaznivé obdobie.

Ako obyčajne, nič nie je čiernobiele a ani toto obdobie nebolo bez problémov a komplikácií. Slovenská informačná služba vznikala v roku 1993 s dvoma zložitými historickými dedičstvami. Prvým bolo očividne politické, právne aj morálne bremeno bývalej Štátnej bezpečnosti. Druhým bolo v tom čase čerstvé dedičstvo mocenského súperenia o politickú nadvládu nad novými spravodajskými službami mladých politických elít Československej federatívnej republiky. Obe dedičstvá nielen komplikovali budovanie efektívnej spravodajskej služby, ale aj negatívne ovplyvňovali vnímanie tajných služieb v očiach verejnosti a masmédií. Bez dôvery verejnosti je kreovanie efektívnej spravodajskej služby ak nie nemožné, tak nepochybne mimoriadne komplikované.

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Po novembri 1989 sa stalo jednou z veľkých celospoločenských tém vyrovnávanie sa s nezákonnosťami Štátnej bezpečnosti, čo bol bezo sporu prirodzený aj potrebný proces. Na druhej strane je potrebné povedať, že politizácia tohto procesu a odborná nepripravenosť nových politických elít a predstaviteľov médií uchopiť tento problém komplexne v nemalej miere poškodili proces formovania nových spravodajských služieb. Namiesto individuálneho posudzovania nezákonností medzi rokmi 1948 (prípadne 1945) – 1989 sa až príliš často volalo po uplatňovaní kolektívnej viny a namiesto trpezlivého vysvetľovania účelu existencie spravodajských služieb sa až príliš často maľovali nenáležité paralely medzi bývalou Štátnou bezpečnosťou a novými tajnými službami demokratického československého federálneho štátu. Slovom, nad hlavou novej spravodajskej komunity visel tieň dedičstva komunistickej politickej polície a ani politici, ani médiá svojou nezodpovednou činnosťou nepomáhali tieto chmáry rozptýliť. Práve naopak. Vyrovnáť sa s minulosťou by bolo aj bez toho ťažké. Za popísaných okolností to bolo oveľa ťažšie. Spravodajská služba má v komunikácii s verejnosťou vždy obrovský hendikep. Z povahy svojej činnosti môže hovoriť a vysvetľovať len veľmi málo a keď nemá náležitú podporu verejných činiteľov a médií, v demokratickom právnom štáte nemá prakticky žiadne možnosti nielen brániť sa, ale predovšetkým vysvetľovať širokému publiku, že jej poslaním je neverejným spôsobom uskutočňovať verejný záujem na úseku spravodajskej ochrany strategických záujmov štátu. Obávam sa, že od roku 1989 až do súčasnosti sa nenašiel dostatok politikov, žurnalistov a publikujúcich analytikov, ktorí by úprimne chceli a na primeranej intelektuálnej úrovni aj dokázali verejnosti priblížiť činnosť spravodajských služieb, ich úlohy, význam a príspevok k ochrane spoločnosti ako celku. Jedným z pokusov prekonať uvedený deficit bolo aj založenie Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov na Slovensku v roku 2006. Základným cieľom združenia je slúžiť spravodajskej komunite, sprístupňovať a vysvetľovať laikom neutajené aspekty činnosti spravodajských služieb, pretože iba adekvátne informovaná verejnosť môže prijímať správne rozhodnutia. Žiaľ, aj keď ABSD počas svojej činnosti urobila množstvo užitočnej práce, jej mnohé cenné odborné výstupy ostali bez náležitej odozvy, pretože absolútna väčšina ústavných činiteľov a médií o túto produkciu nejavila záujem.

V predchádzajúcej časti môjho príspevku som dostatočne výrazne naznačil, že po novembri 1989 pôsobili spravodajské služby v atmosfére historicky podmienenej silnej nedôvery spoločnosti. Ani dianie medzi rokmi 1990 – 1993 neprispelo k budovaniu dôvery medzi tajnými službami a verejnosťou. Hlavnou príčinou takéhoto vývoja boli politické zápasy o ovládnutie spravodajských služieb. Nové politické elity do veľkej miery nezvládli zodpovednosť za úkolovanie a riadenie spravodajských služieb. Z hľadiska lepšieho pochopenia dobového kontextu si dovoľím uviesť niekoľko legislatívnych a personálnych faktov, ktoré sú väčšine z prítomných nepochybne dobre známe, no z pohľadu laickej verejnosti, prípadne mladších ročníkov môžu byť čiastočne alebo úplne neznáme.

Nasledujúca chronológia vcelku plasticky popisuje zložitosti, akými prechádzali spravodajské služby v rámci širších procesov politickej, právnej a ekonomickej transformácie ponovembrovej spoločnosti.

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Po politických zmenách v novembri 1989 nebol obsadený post federálneho ministra vnútra; túto funkciu dočasne formálne vykonával triumvirát premiér Marián Čalfa a dvaja vicepremiéri Ján Čarnogurský a Valter Komárek, takže faktickým šéfom všetkých spravodajských štruktúr bol úradujúci prvý námestník federálneho ministra vnútra generál Alojz Lorenc.

Dňa 30. decembra 1989 bol vymenovaný do funkcie federálneho ministra vnútra Richard Sacher. Následne minister Sacher ku dňu 15. februára 1990 rozkazom zrušil Štátnu bezpečnosť a dva dni na to, 17. februára zanikla aj 2. správa ŠtB, teda kontrarozviedka.

Po týchto aktoch ministra Sachera boli v rámci federálneho ministerstva vnútra vytvorené dva nové spravodajské orgány. Prvým bola rozviedka pod vtedajším názvom Spravodajská služba Federálneho ministerstva vnútra. Na jej čelo vymenoval štatutárny námestník ministra vnútra Viliam Ciklamini plukovníka Přemysla Holana, bývalého príslušníka rozviedky angažovaného v udalostiach v roku 1968. Druhým spravodajským orgánom na pôde federálneho ministerstva vnútra bola kontrarozviedka pod názvom Úrad na ochranu ústavy a demokracie. Na jej čelo bol vymenovaný Zdeněk Formánek, rehabilitovaný príslušník ŠtB a bývalý spolupracovník ministra vnútra z roku 1968 Jana Pavla. Je potrebné podotknúť, že oba spravodajské orgány boli vytvorené rozkazmi ministra vnútra, na prijatie zákonov o ustanovení spravodajských služieb ako štátnych orgánov bolo potrebné počkať.

Minister vnútra Sacher a riaditeľ ÚOÚD Formánek sa veľmi rýchlo dostali do kompetenčných sporov, a preto bol na čelo kontrarozviedky vymenovaný politik – bývalý disident, v nových pomeroch prvý námestník federálneho ministra vnútra Jan Ruml.

Ani táto nominácia nemala dlhé trvanie. Politik na čele kontrarozviedky neodolal pokušeniu nevhodne sa angažovať v afére – alebo ako sa dnes moderne hovorí kauze – politika Československej strany ľudovej Josefa Bartoníčka. A preto na čelo ÚOÚD prichádza nový riaditeľ, signatár Charty 77 Jiří Müller, ktorý presadzoval, aby sa kontrarozviedka stala samostatným štátnym orgánom oddeleným od štruktúry federálneho ministerstva vnútra.

Rozumný, odborne aj v západnej Európe nastupujúcimi trendmi odôvodnený úmysel riaditeľa ÚOÚD Jiřího Müllera narazil na politiku a politikov. Jan Ruml a prezidentov bezpečnostný poradca Jiří Křižan sa intrigami postarali o nahradenie Müllera nekompetentným, ale politicky lojálnym Jiřím Novotným. ÚOÚD sa následne transformoval na Federálnu informačnú službu Federálneho ministerstva vnútra, aj na jej čele ostal Novotný.

Ku dňu 1. júla na základe zákona č. 244/1991 Zbierky zanikla Federálnu informačnú službu Federálneho ministerstva vnútra ako samostatný orgán s pôsobnosťou kontrarozviedky vznikla Federálna bezpečnostná informačná služba. Aj jej riaditeľom ostáva Jiří Novotný.

Slovenská vláda nominovala do funkcie námestníka riaditeľa FBIS politika KDĽH Vladimíra Palka. Jiří Novotný túto nomináciu bez výhrad akceptoval. Česká vláda zase nominovala do funkcie ďalšieho námestníka riaditeľa FBIS signatára Charty 77 Jaroslava Baštu, avšak jeho Novotný odmietol vymenovať. Vzhľadom na neúnosnosť vzniknutej situácie vstúpil do hry branno-bezpečnostný výbor Federálneho zhromaždenia a navrhol Novotného z funkcie

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

odvolať. Prezident Václav Havel návrhu výboru vyhovel. Odvolal Novotného a namiesto neho na čelo FBIS vymenoval politika, poslanca Verejnosti proti násiliu Štefana Bačinského, ktorý sa podľa očakávania zaplietol do viacerých politických afér, na základe čoho slovenský premiér Vladimír Mečiar žiadal jeho odvolanie. Prezident jeho požiadavke vyhovel a na čelo vymenoval okresného policajného riaditeľa z Čadce Pavla Slováka. Jeho námestníkom za českú stranu sa napokon stal signatár Charty 77 Stanislav Deváty, ktorý po rozpade ČSFR dočasne viedol novú českú kontrarozviedku s názvom Bezpečnostná informačná služba.

K tomuto politickému koloritu je potrebné pripočítať niektoré slovenské špecifiká. Spomedzi nich by som vyzdvihol predovšetkým pôsobenie plukovníka Jaroslava Svěchotu vo funkcii riaditeľa bratislavskej centrály ÚOÚD a jeho nezdravo blízky vzťah so slovenským ministrom vnútra, neskôr slovenským premiérom Vladimírom Mečiarom. Vzhľadom na podozrenie, že Svěchota neoprávnene poskytol Mečiarovi niektoré spisy ŠtB z takzvanej Tisovej vily v Trenčíne, Jan Ruml bol nútený šéfa bratislavskej ÚOÚD odvolať z funkcie. Neskoršie dejiny SIS potvrdili, že vzťah Vladimíra Mečiara s Jaroslavom Svěchotom bol škodlivý tak z hľadiska reputácie spravodajskej služby, ako aj medzinárodného postavenia Slovenskej republiky v druhej polovici 90. rokov minulého storočia.

Toľko k situácii v kontrarozviedke.

Ani rozviedka nemala na ružiach ustlané. Turbulencie, aj keď o niečo menšie, sa jej dotkli takisto. Trefne a presne popisuje tieto udalosti stránka Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov, a preto si z nej dovoľm citovať nasledujúcu pasáž:

„Podobné personálne zmeny prebiehali aj na Spravodajskej správe FMV. V máji 1990 minister vnútra odvolal z úradu riaditeľa Přemysla Holana a na jeho miesto menoval plukovníka Bohumila Kubíka. V júli opäť prevzal riaditeľský post v rozviedke Přemysl Holan, ale od 1. septembra 1990 minister vnútra Ján Langoš ustanovil za šéfa rozviedky plukovníka Radovana Procházkou, dlhoročného politického väzňa, ktorý sa otvorene vzbúril proti prevzatíu moci komunistami vo februári 1948. Minister Langoš sa niekoľko týždňov usiloval o zrušenie rozviedky, ale nakoniec jeho zámer nevyšiel. Dňa 21. decembra 1990 vznikol Úrad FMV pre zahraničné styky a informácie (ÚZSI). Úrad prevzal centrálu I. správy, evidencie, archívy a veľkú časť jej príslušníkov. Začal sa postupný proces transformácie, zahrnujúci redukciu početných stavov, previerky občianskych komisií, rehabilitáciu bývalých príslušníkov I. správy z roku 1968 a zároveň nábor nových adeptov spravodajského remesla a ich školenie vo Veľkej Británii. Nadväzovali sa kontakty so spravodajskou komunitou členských krajín NATO. Zároveň sa pripravovala nová koncepcia spravodajskej činnosti v zahraničí, pretože sa zmenili strategické priority a bezpečnostné riziká.“ (Koniec citátu)

K tejto časti skrátenej histórie si dovoľm uviesť dve krátke poznámky. Po prvé, pre dobové reálie je príznačné, že minister vnútra sa usiloval úplne zrušiť rozviedku. Jednak išlo o nepochopenie strategických záujmov štátu a geopolitického významu zakrytého získavania informácií v zahraničí, a jednak aj takéto postoje prispievali k vytváraniu pokriveného pohľadu na spravodajské služby a ich významu pre demokratický právny štát.

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Po druhé, chcel by som pri tejto príležitosti vyzdvihnúť zásluhy generála Procházku v procese kreovania spravodajskej komunity po novembri 1989. Okrem toho, že vymyslel krycí názov pre rozvedku Úrad pre zahraničné styky a informácie, významnou mierou sa podieľal na budovaní jej štruktúr a agentúrnej siete. Po rozpade ČSFR generál Procházka riadil od 1. marca 1993 Spravodajskú správu generálneho štábu Armády Českej republiky.

Až po týchto rozsiahlych peripetiách, ktoré nebolo možné z hľadiska úplnosti kontextu vynechať, sa dostávame k samotnému konštituovaniu Slovenskej informačnej služby ako základného stavebného kameňa spravodajskej komunity samostatnej Slovenskej republiky.

Pohľad do Zbierky zákonov Slovenskej republiky by mohol naznačovať, že kreovanie Slovenskej informačnej služby sa začalo dňa 21. januára 1993 prijatím zákona č. 46/1993 o SIS s platnosťou od 15. februára 1993. Tento proces sa v skutočnosti začal o niekoľko mesiacov skôr, aj keď na jeho počiatku ešte nebolo zrejmé, že ide o základy budovania novej spravodajskej služby nového štátu na politickej mape Európy. Ide o to, že v priebehu augusta 1992 bola v Bratislave vytvorená 36. sekcia Úradu pre zahraničné styky a informácie. Jej úlohou bolo organizovať a riadiť agentúrno-operatívnu činnosť na geograficky blízkych územiach. Jadro spravodajského aparátu 36. sekcie ÚZSI predstavovali rehabilitovaní príslušníci I. správy Federálneho ministerstva vnútra (prešli previerkami občianskych komisií). Ďalšiu posilu tvorili príslušníci, ktorí slúžili v predchádzajúcom období na centrále ÚZSI v Prahe a do kádrového stavu boli prijatí aj noví príslušníci bez adekvátnej odbornej prípravy a dostatočnej praxe so spravodajskou činnosťou. V tejto súvislosti si opäť pomôžem výstižným citátom z krátkych dejín československých tajných služieb zo stránky Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov:

„Išlo však o to, aby Slovensko primeraným podielom participovalo na perspektívnych aktivitách spravodajstva, zameraného do nového záujmového prostredia. Deštruktívne procesy v štátoch bývalého Sovietskeho zväzu, signály otrasov na Balkáne a nestabilná situácia na Strednom východe otvárali dostatočný priestor pre efektívne spravodajské prenikanie zo Slovenska. Hoci vnútropolitický vývoj v Česko-Slovensku zabránil realizácii týchto plánov pražskej centrály ÚZSI, bratislavská sekcia federálnej rozvedky bola solídny základom na založenie samostatnej rozvedky po vzniku suverénnej Slovenskej republiky.“ (Koniec citátu.)

Ako už bolo naznačené, 36. sekcia ÚZSI pôvodne mala byť federálnym orgánom s pôsobnosťou na Slovensku, avšak rokovania slovenského a českého premiéra v Brne po parlamentných voľbách 1992 jasne signalizovali, že príde k rozdeleniu federálneho štátu. A preto sa začali na delenie pripravovať aj federálne spravodajské služby. Na čelo 36. sekcie ÚZSI bol vymenovaný Ing. Pavel Tonhauzer, dovtedajší námestník riaditeľa ÚZSI. Súčasťou delenia aktív federálnej rozvedky boli hnutel'ný a nehnuteľný majetok; personálna a ekonomická agenda; archívna a zväzková/spisová agenda; a databázy a informačné systémy. V rámci delimitácie slovenská strana, teda neskôr SIS získala približne jednu tretinu majetku federálnej rozvedky. Súčasťou toho bol najvýznamnejší objekt rádiorozvedky I. správy ZNB s krycím názvom Astra a neskôr aj nové pracovisko tohto druhu, vybudované na východnom Slovensku za intenzívneho prispenia britských partnerov z Government Communications

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Headquarters (GCHQ), účelom ktorého bolo získať informácie z prostredia Spoločenstva nezávislých štátov, predovšetkým Ruska a Ukrajiny. Do stavov 36. sekcie ÚZSI boli prevelení tí príslušníci federálnej rozviedky, ktorí sa stali občanmi Slovenskej republiky.

Po rozdelení ČSFR a vzniku samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993 sa začali prípravy už spomínaného zákona č. 46/1993 o SIS. Kým nová Česká republika zotrvala pri systéme oddeleného pôsobenia rozviedky a kontrarozviedky, slovenská legislatíva ustanovila vznik Slovenskej informačnej služby ako samostatného štátneho orgánu s integrovanou pôsobnosťou rozviedky a kontrarozviedky pod jednou strechou.

Keď som si od prezidenta Slovenskej republiky prebral menovací dekrét riaditeľa SIS, pokračoval som v budovaní rozviedky novej spravodajskej služby v dovedty zaužívaných intenciách. To znamená, že jadro rozviedky tvorili rehabilitovaní príslušníci 1. Správy ZNB, ktorí boli prepustení zo služobného pomeru po udalostiach v roku 1968. Všetci bývalí príslušníci prvej správy, ktorí sa stali príslušníkmi SIS prešli previerkami občianskych komisií po novembri 1989. Do kádrových stavov novej rozviedky boli zaradení aj viacerí príslušníci ÚZSI len s ponovembrovou skúsenosťou so spravodajskou činnosťou a postupne boli do služobného pomeru na tomto úseku prijímaní aj úplne noví príslušníci z civilu.

Z logiky veci vyplýva, že paralelne s rozviedkou som okamžite začal personálne kreovať aj vnútorné spravodajstvo, teda kontrarozviedku a ďalšie súvisiace zložky. V tejto súvislosti by som sa chcel dotknúť takzvaného lustračného zákona a jeho uplatňovania pri budovaní SIS. Ako je dobre známe, zákon č. 451/1991 Zbierky, ktorým sa ustanovujú niektoré ďalšie predpoklady na výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách Českej a Slovenskej federatívnej republiky, Českej republiky a Slovenskej republiky – teda, v krátkosti „lustračný zákon“ – sa po vzniku samostatného Slovenska neuplatňoval. S najbližšími spolupracovníkmi sme však prijali úzus, že pri prijímaní príslušníkov do služobného pomeru sme sa riadili duchom lustračného zákona. V praxi to znamenalo, že tak na úseku rozviedky, ako aj vnútorného spravodajstva sme neprijímali bývalých príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ktorí pred novembrom 1989 pôsobili po línii takzvaného vnútorného nepriateľa. Personálny substrát spravodajských aj administratívnych útvarov som preto vytváral len z bývalých príslušníkov ŠtB, ktorí prešli previerkami občianskych komisií, ďalej z bývalých kolegov z Policajného zboru, ktorých som poznal po pracovnej aj osobnej stránke, a preto som sa na nich mohol spoľahnúť, a postupne sme začali aj s prijímaním nových príslušníkov z civilu tak, aby bola SIS schopná v plnom rozsahu pokrývať úlohy vyplývajúce zo zákona č. 46/1993.

Ďalšou významnou prioritou v prvých mesiacoch a rokoch pôsobnosti Slovenskej informačnej služby bolo jej medzinárodné ukotvenie. SIS sa stala spoluzakladateľom medzinárodného fóra spravodajských služieb s názvom Middle European Conference (MEC). Toto zoskupenie vzniklo v roku 1994 v Amsterdame a združuje spravodajské služby demokratických štátov strednej a západnej Európy. Paralelne s tým sme spolu s kolegami pracovali na budovaní dvojstranných vzťahov s partnerskými spravodajskými službami členských štátov NATO a EÚ, spomeniem medzi nimi Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Nemecko, Holandsko a Spojené štáty americké.

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Pred niekoľkými minútami som pomerne zoširoka hovoril o negatívnych politických vplyvoch na činnosť novo sa formujúcich federálnych spravodajských služieb. Žiaľ, som nútený konštatovať, že hneď pri zrode Slovenskej informačnej služby sa objavili pokusy o jej politické ovládnutie vtedajšou vládnu stranou – Hnutím za demokratické Slovensko. Premiér Vladimír Mečiar presadzoval za riaditeľa SIS svojho straníka Ivana Lexu. Prezident Michal Kováč s týmto riešením nesúhlasil, a preto som sa stal takpovediac kompromisným kandidátom. Pán Mečiar ma poznal z ministerstva vnútra, keď on bol ministrom a ja som vykonával funkciu riaditeľa Úradu vyšetrovania MV SR. Keďže Pavel Tonhauzer bol pôvodne riaditeľom 36. sekcie ÚZSI, bolo logické, že bol následne poverený vedením rozviedky SIS. Keď však odišiel vykonávať funkciu deklarovaného príslušníka SIS vo Viedni, bolo potrebné nanovo obsadiť funkciu riaditeľa rozviedky. Na jeho miesto som chcel vymenovať PhDr. Igora Cibulu, ktorý predtým pôsobil ako príslušník ÚZSI v legalizácii. Prezident Kováč s týmto riešením súhlasil, no výrazne proti bol z politických dôvodov premiér Mečiar. Na vymenovaní pána Cibulu som trval, a preto sa zrodil ďalší kompromis: vymenoval som ho do funkcie zástupcu riaditeľa sekcie zahraničného spravodajstva. Keď sa stal novým premiérom Jozef Moravčík, konečne som mohol Igora Cibulu bez politických tlakov vymenovať do funkcie riadneho riaditeľa rozviedky SIS.

Môj prvý príspevok k formovaniu Slovenskej informačnej služby sa skončil vo februári 1995. Predchádzali tomu viaceré turbulentné udalosti na slovenskej politickej scéne, predčasné parlamentné voľby na jeseň 1994, zostrenie osobného aj inštitucionálneho konfliktu medzi premiérom a hlavou štátu a stupňujúce sa útoky staronového predsedu vlády na SIS. Vzhľadom na tieto okolnosti som sa s premiérom Mečiarom dohodol na odchode z funkcie. Parlamentná väčšina vedená jeho Hnutím za demokratické Slovensko medzičasom prijala novelu zákona o SIS tak, aby jej riaditeľa viac nemenoval prezident, ale aby tento akt vykonávala vláda. Tak sa otvorila cesta prvej doslova brutálnej politickej nominácii na riaditeľa spravodajskej služby. Novým šéfom SIS sa tak stal straník a v tom čase už aj poslanec Národnej rady Slovenskej republiky Ivan Lexa. Nasledovalo množstvo personálnych zmien v spravodajských aj administratívnych súčiastkach služby. Jednou z najvýraznejších bolo ustanovenie plukovníka Jaroslava Svěchotu za riaditeľa sekcie vnútorného spravodajstva, na čom mal osobitný politický a osobný záujem premiér Vladimír Mečiar. Pán Svěchota bol neskôr dokonca povýšený na námestníka riaditeľa SIS. Do služobného pomeru boli prijatí viacerí bývalí príslušníci Štátnej bezpečnosti, ktorí v minulosti pôsobili po línii takzvaného vnútorného nepriateľa, a preto po novembri 1989 neprešli previerkami občianskych komisií. Za riaditeľa rozviedky SIS bol vymenovaný ďalší straník Hnutia za demokratické Slovensko Mgr. Rudolf Žiak, ktorý nemal žiadnu odbornú kvalifikáciu na to, aby riadil také citlivé oblasti, akými sú spravodajská činnosť v zahraničí a pracovné styky s partnerskými spravodajskými službami členských štátov NATO a EÚ.

Po masívnej personálnej čistke a náboře politicky lojálnych kádrov prevažne z radov bývalých príslušníkov ŠtB, ktorí neprešli previerkovým procesom, došlo k dobre známym excesom zneužitia SIS na politické ciele. Ich vyvrcholením boli také aktivity ako zavlčenie syna hlavy štátu do zahraničia; diskreditácia politicky nepohodlného biskupa banskobystrickej diecézy; odpočúvanie centrálnych opozičných politických strán; fyzické útoky proti kritickým novinárom.

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

Tieto udalosti sú nielen odbornej, ale aj laickej dobre známe, preto sa obmedzím len na poznámku, že v dôsledku opakovaných zneužití služby v politickom zápase bola SIS vylúčená z Middle European Conference a viaceré zahraničné partnerské služby s ňou utlmili alebo úplne prerušili spoluprácu.

Na čelo Slovenskej informačnej služby som sa vrátil po jesenných parlamentných voľbách v roku 1998 a zotrval som vo funkcii riaditeľa až do jari 2003. Musím povedať, že vtedajší premiér Mikuláš Dzurinda mi dal voľnú ruku pri výbere spolupracovníkov a pri obsadzovaní najdôležitejších pozícií v spravodajskom aparáte služby. Po počiatočnej fáze budovania služby a po nešťastnej medzihre jar 1995 – jeseň 1998 som s najbližšími spolupracovníkmi mohol vrátiť SIS na pôvodnú trajektóriu. Obnovili sa naše členstvo v MEC, opäť sme naštartovali spoluprácu s partnerskými službami, čím sme výraznou mierou prispeli k príprave Slovenskej republiky na členstvo v NATO, a posilnili sme spravodajskú a agentúrnu činnosť na viacerých strategicky významných úsekoch.

Napriek tomu ani toto obdobie sa nezaobišlo bez nevhodného politického zasahovania do činnosti SIS. Najmä po parlamentných voľbách 2002, prakticky od prvých dní formovania druhej vlády pána Dzurindu jeho koaličný partner Kresťanskodemokratické hnutie ústami svojho podpredsedu Vladimíra Palka, budúceho ministra vnútra, žiadalo, aby mohlo zasahovať do rozhodovania o personálnych otázkach vnútri služby.

V prvom kole sa nám podarilo tieto tlaky ustáť, ale iba nakrátko. Koaličná KDH spolu so spriaznenými novinármi a, žiaľ, musím to konštatovať, aj za súčinnosti nášho bývalého príslušníka a v tom čase už riaditeľa Národného bezpečnostného úradu Jána Mojžiša, začali verejne aj v zákulisí spochybňovať dôveryhodnosť SIS, pretože v nej údajne pôsobilo priveľa bývalých príslušníkov Štátnej bezpečnosti. Nebola to pravda z dvoch podstatných dôvodov.

Po prvé, z celkového počtu kádrových pracovníkov tvorili bývalí príslušníci ŠtB okolo 10 percent personálu. Po druhé, v tom čase sme mali spracovaný a uplatňovali sme program prirodzeného odchodu bývalých príslušníkov ŠtB do výsluhového dôchodku. Išlo o to, aby títo skúsení pracovníci odovzdali svoje poznatky, skúsenosti aj agendy mladším kolegom, aby mohli postupne nadväzovať na ich činnosť a aby nebola náhlymi personálnymi výpadkami ohrozená spravodajská produkcia. Tieto diskreditačné snahy sa tak dajú skôr charakterizovať ako dobíjanie sa do otvorených dverí.

Do popísaného procesu vstúpila ďalšia politická kalamita, ktorá spolu s honom na eštebákov vytvorila povestnú dokonalú búrku. Média priniesli informáciu o tom, že SIS odpočúvala denník SME. Tvrdili to na základe zvukového záznamu telefonického rozhovoru medzi redaktorom dotknutých novín a vtedajšieho ministra hospodárstva Pavla Ruska. Nebola to pravda. SIS neodpočúvala ani denník SME, ani pána Ruska. So súhlasom zákonného sudcu odpočúval Pavla Ruska Policajný zbor SR, avšak v dôsledku neodbornej manipulácie so systémom, príslušník režimového pracoviska polície nesprávne ukončil akciu na takzvanej operátorskej stanici odpočúvacieho systému. V dôsledku toho vznikali stále nové a nové nahrávky telefonátov pána Ruska až do chvíle, keď jeden z takýchto nevyžiadaných súborov

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

neskončil na počítačovej stanici takzvaného vytlačovateľa režimového pracoviska Policajného zboru SR. Moje slová je veľmi ľahké overiť, pretože v nasledujúcom trestnom konaní boli všetci obvinení príslušníci SIS oslobodení práve na základe mnou popísaných faktov.

Trestné konanie a súdne pojednávania však trvali roky a niektorí politici chceli stíňať hlavy okamžite. Keď sa tento škandál rozohrel, príležitosti sa chopil minister vnútra. Zlyhanie polície označil za vinu SIS a dokonca poslal svojho hovorcu na tlačovú besedu, v priebehu ktorej detailne opisoval fungovanie odpočúvacieho systému vrátane nákresov, čo boli a dodnes sú utajované skutočnosti. Doslova vymyslené odpočúvanie denníka SME Slovenskou informačnou službou a politicky nafúknuté pôsobenie bývalých príslušníkov ŠtB v SIS boli nábojmi v surovej kampani proti službe. V tejto atmosfére som nemohol ani nechcel ďalej vykonávať funkciu riaditeľa, a preto som sa dohodol s premiérom Dzurindom, že odídem.

Do vedenia SIS sa opäť dostal politik. Tentokrát straník SDKÚ Ladislav Pittner, niekoľkonásobný minister vnútra a exposlanec slovenského parlamentu. Za jeho pôsobenia došlo k viacerým zmenám v spôsobe riadenia spravodajskej činnosti, s ktorými sa neviem stotožniť, ale táto problematika je predmetom prípadného iného posúdenia. Z tohto obdobia, teda jar 2003 – jeseň 2006 by som si dovoľil vyzdvihnúť tri udalosti s negatívnym politickým vplyvom na činnosť SIS.

Prvá z nich sa po spravodajskej stránke začala ešte počas môjho pôsobenia vo funkcii. V priebehu roku 2002 a na počiatku 2003 uverejňoval zahraničný časopis Jane's Intelligence Digest sériu článkov negatívne zameraných proti Slovenskej informačnej službe a tieto texty vo veľkom rozsahu a nekriticky preberali viaceré slovenské médiá. Tento problém mal dva aspekty. Prvým bola okolnosť, že v zahraničí boli publikované nepravdivé, tendenčné alebo hrubo skreslené informácie o SIS. Druhým bol fakt, že slovenské médiá a niektorí ústavní činitelia používali tieto doslova konšpiračné teórie v politickom zápase proti službe. Našou úlohou bolo chrániť tak medzinárodnú aj domácu reputáciu SIS a sprostredkovane aj reputáciu Slovenskej republiky v zahraničí, a preto sme začali vykonávať spravodajské aktivity zamerané na zistenie pôvodu týchto aktívnych opatrení, vykonávaných formou masovej dezinformácie. Neskôr sa ukázalo, že môj nástupca pán Pittner v rozpracovanej operácii pokračoval a o jej zrejme čiastkových výsledkoch zjavne predčasne informoval premiéra Dzurindu. Výsledkom bola tlačová konferencia predsedu vlády, ktorý nielen verejne hovoril o niektorých spravodajských zisteniach, ale aj otvorene potvrdil, že ich autorom je SIS. Tento prípad vstúpil do slovenských análov pod označením *kauza skupinka* a obrátila sa nielen proti páňovi Dzurindovi, ale aj proti Slovenskej informačnej službe. Ak by som mal spravodajským novicom alebo budúcim politikom a adeptom na funkciu premiéra plasticky ilustrovať príklad nesprávneho zaobchádzania so spravodajskou informáciou, určite by som siahol po kauze skupinka.

Druhým prípadom nevhodného vplyvu politiky na činnosť SIS v období jar 2003 – jeseň 2006 bola pokračujúca krížová výprava proti pôsobeniu občianskymi komisiami preverených bývalých príslušníkov ŠtB v Slovenskej informačnej službe. Jej hlavnými protagonistami boli minister vnútra a, žiaľ, opäť aj riaditeľ SIS. Výsledkom bol zákon č. 215/2004 Zbierky zákonov,

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

na základe ktorého v priebehu niekoľkých mesiacov muselo odísť zo SIS okolo 100 príslušníkov. Netreba hovoriť, že takýto personálny úder sa zákonite negatívne prejavil na kvalite a kvantite spravodajskej produkcie SIS.

Tretou epizódou je prípad známy pod familiárnym označením *kauza Gorila*. Predpokladám, že nikomu nie je potrebné vysvetľovať pozadie tejto operácie, preto sa len obmedzím na heslovité konštatovanie: išlo o zavedenie priestorového informačno-technického prostriedku pod krycím názvom Gorila do bytu, kde sa schádzal predstaviteľ jednej z najvýznamnejších slovenských investičných skupín s ministrom vlády Slovenskej republiky a ich rozhovory mohli naznačovať, že na úrovni viacerých štátnych orgánov pravdepodobne dochádza k rozsiahlej korupcii. Z hľadiska intencie môjho príspevku naozaj nie sú podstatné detaily ani niektoré politické dozvuky. Podstatné je, ako sa s týmto explozívnym materiálom narábalo.

Je pochopiteľné a chvályhodné, že zo zvukových záznamov boli spracovávané spravodajské výstupy, ktoré boli odstupované predsedovi vlády. Premiér, na základe týchto poznatkov, mohol prijímať opatrenia smerujúce k zmareniu korupcie. Napríklad tak, že niektorí z privatizačných projektov jednoducho stiahol z rokovania vlády.

Už menej je chvályhodné, že s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou riaditeľ SIS informoval predsedu vlády o pôvode odstúpených informácií, teda o zavedení informačno-technického prostriedku v inkriminovanom byte. Niet potom divu, že o existencii operácie Gorila si čoskoro šepkala celá Bratislava.

Moja ďalšia výhrada nejde na vrub politikov, ale do vnútra služby, ktorú však v tom čase riadil politik: O operácii Gorila vedelo vnútri služby príliš veľa ľudí, čo sa stalo zjavným po tom, keď po zmene vlády v roku 2006 začali v médiách vystupovať niektorí príslušníci SIS, nespokojní so spôsobom, ako bolo s predmetným materiálom naložené. Títo príslušníci nevedeli, nemohli vedieť a ani nemali vedieť, aké spravodajské výstupy dostával premiér, a preto mali pocit, že všetko sa pozametalo pod koberec. Oni však ani nemali vedieť o samotnej operácii Gorila. Pred chvíľou som naznačil, že s viacerými zmenami v riadení spravodajskej činnosti po mojom odchode z funkcie sa neviem stotožniť. Popisovaný prípad je jednou z odpovedí na otázku prečo.

Z nešťastného prístupu k internej konšpirácii v SIS vyplynul ďalší problém. Samozvaní whistlebloweri spojili sily s médiami a sprístupnili im celý významový prepis operácie Gorila. To bola časovaná bomba, ktorá vybuchla pred voľbami v roku 2012. Celá krajina bola v šoku z toho, že za vlád Mikuláša Dzurindu malo dochádzať ku krytiu závažnej trestnej činnosti. Samozrejme, nebola to pravda, pretože spravodajská služba nie je orgánom činným v trestnom konaní a vo vzťahu k adresátovi si splnila základnú povinnosť.

Môžeme špekulovať o tom, či mala alebo nemala SIS od určitej fázy operácie Gorila spolupracovať aj s orgánmi činnými v trestnom konaní. Ukázalo sa však, že povolenie zákonného sudcu na použitie informačno-technického prostriedku bolo vydané na základe mierne povedané nekvalifikovanej žiadosti, a preto by boli zvukové nahrávky

XV. medzinárodné sympóziu ABSD, Bratislava 11.9.2023

z procesnoprávneho hľadiska nepoužiteľné. Toto zlyhanie opäť padá na vrub nástupu neprofesionálnych praktík v pôsobení SIS po hrubých politických zásahoch do jej činnosti. Potvrzuje to aj okolnosť, že z prostredia SIS niekto vyniesol významové prepisy operácie Gorila aj jednej zo záujmových osôb, teda rozpracovanému predstaviteľovi finančnej skupiny.

Ani to však nie je koniec zlyhaní. V roku 2006 sa prvýkrát dostáva k moci vláda Roberta Fica, ktorý si za riaditeľa SIS vybral Jozefa Magalu. Išlo opäť o výrazne politickú nomináciu, pán Magala sa dlhodobo angažoval v ideologickom okruhu nového premiéra a pri všetkej úcte k jeho iným schopnostiam a prednostiam nemal odborné predpoklady na riadenie spravodajskej služby. Zrejme aj v dôsledku tejto okolnosti súhlasil so zmenou interného predpisu, ktorá mu umožnila vymazať zo serverov SIS všetky stopy zvukového záznamu operácie Gorila. Na otázku, aké to malo spravodajské opodstatnenie neexistuje žiadna uspokojujúca odpoveď. Existuje na to len odpoveď politická. Napriek týmto opatreniam však došlo k ďalšej neveriteľnej veci, ktorá vyšla najavo len nedávno v roku 2019, keď bol z vraždy novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice obvinený kontroverzný podnikateľ Marián Kočner: pri domovej prehliadke sa uňho našli všetky zvukové záznamy spravodajskej operácie Gorila. Dovolím si tvrdiť, že takéto úniky sú dôsledkom hrubého amaterizmu, spôsobeného negatívnymi politickými vplyvmi na činnosť spravodajskej služby.

Môj výpočet deformácií vyvolaných vplyvom politiky na riadenie Slovenskej informačnej služby nie je ani zďaleka úplný. Pokračovať by sa dalo až po súčasnosť, ale to už prenechám iným.

Celkom na záver mi dovoľte už len jedno konštatovanie. Slovenská informačná služba mala kvalitné základné kamene, ale zložitú historickú dedičnosť a turbulentnú súčasnosť ich neustále podrobujú nežiaducej erózii. A to je škoda.